

Tuuli Lukkala

Kielet ja käännökset kirkkolaulun sovittamisen haasteina – znamennilaulun sovittajien kokemuksia

Johdanto

Ortodoksisen kirkon jumalanpalveluslaulussa on käytetty paikalliskirkkojen omia kieliä koko sen historian ajan, ja vuosisatojen aikana tämä on ollut osatekijänä paikallisten kirkkolauluperinteiden syntyyn.¹ Viimeistään 1900-luvulta alkaen erilaisten lauluperinteiden välillä on ollut enemmän liikkuvuutta, ja eri maissa ja alueilla on otettu käyttöön myös muita lauluperinteitä edustavia veisuja, joita on tarvittaessa sovitettu omalle kielelle. Myös ortodoksisen kirkon laajeneminen uusille kielialueille on johtanut eri lauluperinteitä ja -tyylejä (kuten bysanttilaista tai venäläistä laulua) edustavien veisujen sovittamiseen nuoremmille liturgisille kielille, esimerkiksi englanniksi, ranskaksi, ruotsiksi, viroksi ja suomeksi.²

Kirkkolaulutekstit kielineen ovat aihe, joka nousee väistämättä esille kaikessa kirkkolauluun liittyvässä työskentelyssä, etenkin juuri laulun sovittamisessa kieleltä toiselle. Teksti ja kieli vaikuttavat niin kirkkolaulajan, säveltäjän kuin sovittajankin tehtäviin enemmän kuin muussa laulumusiikissa, koska kirkkolaulussa teksti nähdään ensisijaisena ja musiikki toissijaisena elementtinä.³ Sovittajille kieli aiheuttaa aivan erityisiä haasteita, sillä he työskentelevät kahden eri kielen kanssa eivätkä voi vapaasti päättää tekstin ja musiikin välisestä suhteesta. Ortodoksiselle kirkkolaululle ominaisen tekstin ja musiikin suhteen vaikutusta sovittamiseen on pohdittu ja sovittamisessa kohdattavista haasteista kirjoitettu hieman monilla tahoilla, pääasiassa erilaisten tapausesimerkkien yhteydessä,⁴ mutta sovittamisesta ei ole kirjoitettu yleisesitystä.

Tässä tutkimuksessa esitellään kirkkolaulutekstien kielen ja käännösten vaikutuksia laulun sovittamiseen erityisesti *znamennilaulun*⁵, vanhan ve-

näläisen yksiaänisen laulun, sovittajien kokemusten mukaan. Tarkoituksena on selvittää, millä tavoilla kielelliset tekijät ovat mukana sovittajan työssä ja millaisia haasteita ne aiheuttavat. Sovittajat työskentelevät yleensä käännökstien kanssa, joten erikseen käsitellään myös käännosten ongelmia laulun sovittamisen näkökulmasta. Tutkimus pohjautuu znamennilaulua eri kielille sovittaneiden ihmisten haastatteluun, jossa selvitettiin muun muassa erilaisia sovitusmenetelmiä sekä sovittamisen haasteita.

Kirkkolaulun sovittamisen kielelliset haasteet

Kielten erilaiset rakenteet ovat keskeinen haaste kaikessa laulumusiikin kieleltä toiselle sovittamisessa. Sanojen ja lauseiden pituudet, sanajärjestys ja sanapainot poikkeavat eri kielissä usein paljonkin toisistaan. Monissa musiikkigenreissä ongelma voidaan joskus ratkaista muuttamalla tekstikäännöksen rakennetta tai sisältöäkin, mutta liturgisten tekstien käännoiksi rajoittavat monet muut kuin musiikilliset tekijät, eikä valmiiden käännosten muuttaminen useinkaan ole ortodoksisen kirkkolaulun sovittajalle mahdollista. Kirkkolaulussa sanaa pidetään yleensä säveltä tärkeämpänä, mikä voidaan tulkita muun muassa niin, etteivät kirkkoveisut ole ensisijaisesti musiikillisia taideteoksia, joissa säveltäjän tai musiikin sovittajan työhön ei voi kajota. Koska keskiössä on tekstin sanoman kuuleminen ja ymmärtäminen,⁶ musiikkiin voidaan tehdä muutoksia sovittavan veisun tekstin ja sovittamisen kohdekielen⁷ ominaisuuksien ehdoilla.

Tähän on kuitenkin suhtauduttu monin eri tavoin. Erityisesti kirkkokansalle hyvin tuttujen veisujen sekä sävellettyjen tai tunnettujen säveltäjien harmonisoimien veisujen sovittamisessa on usein pyritty säilyttämään veisun melodia, harmonia ja muita ominaisuuksia, esimerkiksi tahtilaji ja rytmikka, mahdollisimman samanlaisina kuin alkuperäisessä veisussa. Sovittamistavoissa on myös tapahtunut muutoksia ajan myötä. Esimerkiksi englannin kielelle sovitetuissa ortodoksisissa kirkkoveisuissa voidaan Morosanin analyysin mukaan nähdä kolme eri ”sukupolvea”. Ensimmäisen sukupolven sovitukset 1920–30-luvuilla olivat musiikillisesti kirjaimellisen tarkkoja, ja tekstikäännoiksi tehtiin ja muokattiin siten, että niiden tavumäärä vastasi alkuperäisten kirkkoslaavinkielisten veisujen ja säkeiden tavumääriä. Sovitusten toisessa sukupolvessa 1950–70-luvuilla otettiin huomioon englanninkielinen teksti, ja niissä musiikkia mukautettiin olemassa oleviin käännoksiin

joskus suuriakin muutoksia tehden. Hienovaraisempia englannin kielen ominaisuuksia, kuten sointia ja kadensseja, alettiin huomioida vasta 1980-luvulta eteenpäin kolmannen sukupolven sovituksissa.⁸ Kielen tärkeys ja tekstin ensisijaisuus ovat siis tässä esimerkissä kasvaneet vähitellen.⁹

Sovittaja joutuu tekemään sovittamaansa musiikkiin muutoksia, joiden laatu riippuu muun muassa sovitettavan veisun musiikkityylistä sekä soittajan omista näkemyksistä, mausta ja persoonallisesta tyylistä sovittaa. Eri kielten eripituiset tekstisäkeet muodostavat erään useimmiten muutoksia aiheuttava tekijän. Useimmissa kirkkorunouden käänöksissä kreikasta muille kielille ei käytetä säännöllistä mitta, joten tekstisäkeiden pituudet voivat vaihdella paljon. Usein sovittamisessa veisun melodia tai vähintään melodinen linja on tärkeä lähtökohta, ja se halutaan säilyttää mahdollisimman alkuperäisen kaltaisena.¹⁰ Tällöin musiikin sovittaminen tekstin pituuteen voidaan tehdä joko lisäämällä tai vähentämällä säveliä tai asettamalla sävelet tavuille syllabisemmin tai melismaattisemmin kuin lähdekielisessä veisussa.¹¹ Yhdellä tavulla laulettavien sävelten määrän (syllabisuuden–melismaattisuuden) suuret muutokset vaikuttavat kuitenkin veisun tyyliin ja rytmiin.¹²

Usein sovituksissa huomioidaan myös painolliset tavut, jotka pyritään asettamaan musiikin painollisille sävelille.¹³ Poikkeukset tällaisesta sijoittelusta saattavat aiheuttaa laulajalle tai kuulijalle kokemuksen tekstin ymmärtämisen tai hahmottamisen vaikeudesta.¹⁴ Morosanin esimerkeissä eri sukupolvien sovituksista nähdään, että sanapaino on ollut hyvin tärkeällä sijalla jo toisessa sukupolvessa. Kolmannen sukupolven sovituksissa huomioidaan lisäksi muun muassa lausepainoja ja tavujen kestoja.¹⁵ Painojen ja tavujen kestojen huomioinnin ottaminen tarkoittaa usein muun muassa aika-arvojen ja rytmien muutoksia sovitettavaan veisuun.¹⁶

Joidenkin kirkkolauluperinteiden ja -sävelmistöjen leimalliset tyylipiirteet eivät ole vain melodian ominaisuuksia vaan koskevat myös tekstin ja melodian suhdetta. Tällöin sovittamisessa ei välttämättä pyritä ensisijaisesti säilyttämään veisun melodiaa vaan tiettyjä melodian muodostumisen periaatteita. Esimerkiksi bysanttilaisessa laulussa melodiat rakentuvat määräytyistä melodiaformuloista veisun sävelmän (ekhoksen) ja tekstin tavurakenteen mukaisesti,¹⁷ eikä melodiaformulat huomioivassa sovittamisessa¹⁸ ole lähtökohtana koko veisun melodia vaan tekstiin oikein sovelletut ja yhdistellyt melodiaformulat.¹⁹ Bysanttilaista laulua on sovitettu tai sävelletty jo pitkään muun muassa kirkkoslaavin, arabian ja romanian kielille, ja näillä kielillä veisut yleensä noudattavat melodiaformuloiden periaatteita.²⁰ Uudemmille

liturgisille kielille on tehty myös koko veisun melodian säilyttäviä sovituksia, erityisesti usein toistuvista ja tunnetuista veisuista.²¹ Melodiaformuloihin on kiinnitetty huomiota viimeistään 1980-luvulta eteenpäin,²² ja niihin perustuva sovittaminen on sittemmin yleistynyt.²³

Znamennilaulun sovituksia toisille kielille on tehty jo ainakin 1950-luvulta alkaen, mutta sovittamista ovat tarkemmin pohtineet ja sovitystyön kokemuksista kirjoittaneet melko harvat ja varsin erilaisista näkökulmista ja eri tarkoituksissa.²⁴ Siitä, tulisiko znamennilaulua sovittaessa pitää lähtökohdana veisun melodiaa vai lauluperinteen muita ominaisuuksia, kuten neumikirjoitusta ja melodiaformuloita, esiintyy erilaisia mielipiteitä.²⁵ Tekstisäkeiden pituuksien eli tavumäärien lisäksi moni kiinnittää huomiota painollisiin ja painottomiin tavuihin.²⁶ Jotkut näkevät melodian ja tekstin yhteyden niin kiinteänä, että voisivat joissain tapauksissa muuttaa melodiakulkujen tai -säkeiden paikkoja silloin, kun kohdekielellä sanajärjestys tai säkeiden järjestys on erilainen.²⁷ Näkemysten moninaisuutta znamennilaulun sovittamisessa selittää varmasti etenkin elävän lauluperinteen lähes täysi katkeaminen mutta myös se, että teoreettinen tieto lauluperinteen ominaispiirteistä on pääasiassa venäjänkielisessä eri alojen tutkimuskirjallisuudessa.

Kielet ja käännökset znamennilaulun sovittajien kokemusten mukaan

Haastattelin vuosien 2014 ja 2015 vaihteessa znamennilaulua kirkkoslaavin kieleltä muille kielille sovittaneita ja sovittavia ihmisiä. Sähköpostitse toteutetut haastattelut painottuivat sovitusten menetelmiin, mutta haastateltavilta kysyttiin myös muun muassa heidän käyttämistään kielistä ja käännöksistä. Lähde- ja kohdekielen erot, kohdekielen ominaisuudet sekä tekstin ja musii-kin suhde olivat jatkuvasti läsnä vastauksissa. Monet haastateltavien kokemukset kielen ja käännösten aiheuttamista sovittamisen haasteista pätevät muunkin ortodoksisen kirkkolaulun sovittamiseen. Jotkut haastateltavat olivat sovittaneet myös muuntyylistä kirkkolaulua, ja todennäköisesti heidän koko sovituskokemuksensa on vaikuttanut jossain määrin heidän vastauksiinsa.²⁸

Haastatteluun osallistui kuusitoista sovittajaa viidestä eri maasta, ja he olivat tehneet sovituksia yhteensä neljälle kielelle: englanniksi (11 henkilöä,

68,8 %²⁹), suomeksi (6 henkilöä, 37,5 %), viroksi (1 henkilö, 6,3 %) ja ranskak-
si (1 henkilö). Heidän taustansa ja lähtökohtansa vaihtelivat varsin suuresti.
Haastateltujen syyt sovittaa znamennilaulua toiselle kielelle vaihtelivat myös,
mutta useimmiten mainittiin käytännön tarve sovituksille jumalanpalveluk-
sissa (11 henkilöä, 68,8 %). Seitsemällä sovittajalla (43,8 %) oli tarve nimen-
omaan kohdekielisille veisuille.

Sovitusten kielet ja sovittajien kielitaito

Pääsääntöisesti haastateltavat sovittivat znamennilaulua kirkkoslaavinkieli-
sistä lähteistä äidinkielelleen. Poikkeukset tästä säännöstä olivat vähäisiä ja
yleensä haastateltavien itsensä mielestä ongelmallisia. Kaksi haastateltavaa
(12,5 %) viittasi sovittamiseen, jonka lähteenä on ollut toinen samalle kohde-
kielelle tehty sovitus, mutta kumpikaan ei pitänyt tätä kovin hyvänä vaih-
toehtona. Kolme henkilöä (18,8 %) oli sovittanut äidinkieltensä lisäksi myös
jollekin vieraalle kielelle, ja yksi henkilö ainoastaan vieraalle kielelle. Kolme
näistä neljästä haastateltavasta selitti muun kuin äidinkielen käyttöä jollain
tavalla; kahden mielestä se ei ollut erityisen hyvä tapa toimia, ja yhdellä oli
ollut sovitustyössä apuna äidinkielen ihminen.

Suurin osa haastateltavista ymmärsi kirkkoslaavin kielestä vähintään
sanojen perusmerkityksiä, ja yli puolet kertoi ymmärtävänsä kieltä hyvin tai
melko hyvin.³⁰ Kaksi haastateltavaa (12,5 %) totesi ymmärtävänsä kirkkoslaa-
via erittäin vähän tai ei ollenkaan.³¹ Kirkkoslaavia hyvin tai melko hyvin
ymmärtävistä ehdoton valtaosa kertoi käyttävänsä sovitustyössään kielten
apuvälineitä, kuten sanakirjaa tai kielioppia. Kieltä heikosti osaavat taas eivät
käyttäneet apuvälineitä.³² Vierasta kohdekieltä osattiin ilmeisesti vähintään
kohtalaisesti, yleensä varsin hyvin. Kolme neljästä vieraalle kielelle sovitta-
jasta ei kuitenkaan kokenut osaavansa kieltä riittävästi. Yksi perusteli tarkem-
min, että sovittajan tulisi tuntea hyvin myös kohdekielen liturginen käyttö.
Äidinkielen osaamistaan sovitusten kohdekielenä useimmat haastateltavat
eivät nähneet tarpeelliseksi perustella tai edes mainita.

Merkittävä osa haastateltavista piti kielellisiä taitoja tarpeellisina zna-
mennilaulun sovittajalle. Kielten osaaminen ja erilaiset kielelliset taidot sekä
toisaalta znamennilauluperinteen tuntemus olivat useimmiten mainitut (10
henkilöä, 66,7 %) ominaisuusryhmät kysyttäessä sovittamisessa tarvittavia
tietoja ja taitoja. Kieliin liittyvistä taidoista kohdekielen osaamisen mainitsi

seitsemän haastateltavaa (46,7 %) ja lähdekielen osaamisen niin ikään seitsemän, mutta lähdekielen osaaminen mainittiin hieman useammin vain sovittajan ihanteellisena, ei välttämättömänä, taitona.³³ Lisäksi mainittiin yleiset kielelliset taidot, kielen tai runouden taju sekä muiden kielten osaaminen. Monet haastateltavat pitivät tärkeänä myös kielellis-musiikillista tajuja, kykyä, vaittoa tai lahjakkuutta, jota on heidän mukaansa vaikea määritellä mutta joka saa jotkut ihmiset hahmottamaan tekstin ja musiikin suhdetta ja sovittamista paremmin. Viidestä (33,3 %) tähän viitannesta haastateltavasta kolme epäili tämän tajuun tai kyvyyn välttämättä olevan opetettavissa tai opittavissa. Tähän liittyen kuitenkin mainittiin myös hankittavissa olevia taitoja: musiikin ja tekstin sovittamisen perusasiat sekä laulukokemus kohdekielellä.

Haastateltavat pitivät siis kielten osaamista ja kielellisiä taitoja hyvin tärkeinä soveltamisessa. Herkkyys yhtä aikaa kielellisille ja musiikillisille asioille esiintyi myös muualla vastauksissa, muun muassa hyvän käännostekstin ominaisuuksien yhteydessä. Tyypillinen sovittaja käyttää kirkkoslaavinkielistä lähdeveisua, jonka tekstistä ymmärtää ainakin joitain sanoja, ja sovittaa kielelle, jota käyttää luontevasti. Vaihtelua oli kuitenkin paljon, haastateltujen joukossa oli sekä hyvin kielisuuntautuneita lähdekielten asiantuntijoita että sovittajia, jotka olivat tyytyväisiä työskennellessään pelkän musiikin ja kohdekielisen tekstin kanssa.

Veisutekstien kohdekieliset käännökset

Käytetyt käännökset ja käännosten valinta

Kysymys haastateltavien käyttämistä veisutekstien käännoksistä kirvoitti paljon mielipiteitä. Suurin osa haastateltavista käytti ensisijaisesti yhtä tiettyä käännostekstiä tai tekstien kokoelmaa (Taulukko 1). Osalla sovittajista oli käytännössä käytettävissä vain yhdet veisutekstien käännökset joko siksi, että useampia käännoiksi ei ole olemassa, tai siksi, että taustayhteisö (jurisdiktio, hiippakunta, seurakunta, luostari) määrää käytettävät käännökset. Jos sovittajalla oli mahdollisuus valita useamman käännostavaihtoehdon välillä, valintaperusteet vaihtelivat. Jotkut valitsivat vakiintuneen tai yleisimmin käytetyn, toiset uudemman, sujuvamman tai sovittamiseen paremmin sopivan käännoksen.

Muutamilla haastateltavilla pääasiallinen toimintatapa oli yhdistellä elementtejä useista käännoksista tai kääntää tekstejä itse. Kaikkien näiden so-

vittajien kohdekieli oli englanti. Yksi henkilö yhdisteli taustayhteisönsä yleensä käyttämää sekä toista, itse valitsemaansa käännöstä. Yksi vertasi kaikkia löytämiään käännöksiä ja yhdisteli niitä, joskus myös muotoili niitä uudelleen tai teki kokonaan oman käännöksen. Kaksi haastateltavaa käänsi tekstit itse yleensä tai usein. Toinen kertoi käännöstensä pohjautuvan useampaan olemassa olevaan käännökseen ja toinen sanoi, ettei pidä yhtään olemassa olevaa käännöstä auktoritatiivisena. Jälkimmäinen totesi myös luottavansa kreikankieliseen tekstiin, jos kreikan- ja kirkkoslaavinkielisissä teksteissä on eroa. Myös viisi niistä yhdestätoista haastateltavasta, jotka käyttivät ensisijaisesti yhtä olemassa olevaa käännöstä (45,5 %; kaikista kysymykseen vastanneista 33,3 %), teki niihin silloin tällöin pieniä muutoksia, kuten lainasi jonkin kohdan toisesta käännöksestä, korvasi sanan synonyymillä tai korjasi käännösvirheitä kääntämällä itse. Heistä kaksi turvautui käännöksen muuttamiseen selvän vastahakoisesti ja yksi kysyi muutokseen hyväksynnän ylemmältä taholta.

Taulukko 1. Haastateltavien pääasiallinen veisutekstien käännöksen valintaja käyttötapa, haastateltavien lukumäärät ja osuudet ($n=15$).

	lkm	osuus (%)
käyttää yhtä olemassa olevaa käännöstä	11	73,3
käytettävissä vain yksi käännös	4	26,7
valitsee yhden useista käännöksistä	4	26,7
edellämainitut vuorottelevat	3	20,0
yhdistelee useita käännöksiä	2	13,3
kääntää osittain tai kokonaan itse	2	13,3

Käännöksiä tai käännöksen valintaa piti tavalla tai toisella ongelmallisena kuusi haastateltavaa (37,5 %). Tyytymättömyytensä olemassa oleviin käännöksiin ilmaisi neljä (25,0 %), osa voimakkaastikin:

- - käännöksissä voidaan joskus havaita, että kääntäjä ei ole juurikaan ymmärtänyt, mitä siinä tekstissä kreikaksi tai slaaviksi sanotaan. Toisissa tapauksissa - on muutettu sanontaa ja/ tai lisätty selittelyä: silloin kääntäjä on ymmärtänyt oikein ainakin enimmäkseen, mutta kokee tarpeelliseksi muuttaa sanontaa radikaalisti ja aiheettomasti.

Näistä neljästä kolmen ongelma oli ratkaistu uusien, sopivampien käännösten avulla. Kaikkien näiden kolmen haastateltavan kohdekieli oli englanti. Lisäksi kaksi muuta englanniksi sovittavaa haastateltavaa piti yleensä ongelmallisena tai hankalana useiden käytössä olevien käännösten olemassaoloa ja niitä koskevaa erimielisyyttä. Eräs äidinkiellensä lisäksi myös englanniksi sovittanut haastateltava vältti kannan ottamisen englanninkielisiin käännöksiin pyytämällä tekstin aina sovitustyön tilaajalta. Haastattelussa ei kysytty, mitä käännöksiä sovittajat käyttävät, eivätkä kaikki maininneetkaan käännöstensä lähteitä, mutta vastauksissa viitattiin silti yhteensä viiteen tai kuuteen englanninkieliseen käännöslähteeseen (kääntäjään, kääntäjäryhmään tai julkaisijaan). Muut kymmenen haastateltavaa (62,5 %) eivät puhuneet käännöksistä paljon tai eivät vaikuttaneet pitävän niitä erityisenä ongelmana, vaikka saattoivatkin lyhyesti mainita paikoin esiintyvät käännösvirheet tai huonon soveltuvuuden laulettavaksi.

Kohdekielinen teksti on monelle sovittajalle olosuhde, jonka kanssa on tultava toimeen, oli sen kanssa sitten helppo tai vaikea työskennellä. Tämä aiheuttaa toisinaan turhautumista etenkin lähdekieliä hyvin tunteville mutta myös muille, kohdekielen ja musiikin yhteensopivuuteen herkästi huomiota kiinnittäville, sovittajille. Kääntäjän suuri vastuu korostuu erilaisissa vastauksissa eri tavoin: yhtä olemassa olevaa käännöstä käyttävät sovittajat eivät mielellään tee teksteihin muutoksia virheitä havaitessaankaan, monia käännöksiä yhdistelevät tai oman käännöksensä laativat sovittajat taas pitävät käyttöönsä juuri sopivaa käännöstä äärimmäisen tärkeänä.

Hyvä käännös sovittamisen näkökulmasta

Käännöksiä arvioidessaan znamennilaulun sovittajat kiinnittivät huomiota sekä käännöksen tyyliin, sisältöön että rakenteeseen. Lisäksi huomion kohteina olivat kielenmukaisuus tai kielen luonnollisuus sekä laulettavuus.³⁴ Useimmiten mainittiin kielen tyylin esteettisiä ja taiteellisia ominaisuuksia (Taulukko 2), joista yleisin oli runollisuus tai runous (6 henkilöä, 37,5 %). Muut puhuivat sanataiteellisuudesta, kielen estetiikasta ja tyylin tasapainosta tekstin sisällön syvällisyyden kanssa. Käännöksen virheettömyyden tai tarkkuuden mainitsijoista puolet kertoi myös kohdanneensa käännösvirheitä ja joutuneensa korjaamaan niitä. Myös käännöksen kielen luonnollisuus ja sujuvuus sekä ymmärrettävyys mainittiin useamman kerran.

Taulukko 2. Hyvän käännöksen ominaisuuksia ryhmiteltyinä, ryhmään kuuluvien ominaisuuksien mainitsijoiden määrät ja osuudet kaikista haastateltavista ($n=16$).³⁵

Ominaisuusryhmä	lkm	osuus (%)
Tyyli	9	56,3
esteettinen/taiteellinen	8	50,0
sopiva	4	25,0
totuttua vastaava	2	12,5
Sisältö	6	37,5
oikea / virheetön, tarkka	6	37,5
totuttua vastaava	1	6,3
kieli	9	56,3
kielenmukainen/luonnollinen/sujuva	5	31,3
ymmärrettävä	4	25,0
käännös musiikilliseen käyttöön erityinen	7	43,8
laulettava	5	31,3
rakenne samanlainen kuin lähteessä	3	18,8
ymmärrettävä kuultuna	2	12,5
muut	3	18,8

Monet haastateltavat ilmaisivat myös, että musiikilliseen käyttöön tulevissa käännöksissä on otettava huomioon erilaisia asioita kuin sellaisissa käännöksissä, joita ei koskaan lauleta. Kirjallisten käännösten kriteerit pätevät veisutekstien käännöksiin, mutta sen lisäksi hyvä veisutekstin käännös on laulettava ja myös kuultuna ymmärrettävä. Muutama vastaaja selitti sanan "laulettava" käyttöä eri tavoilla. Eräällä sovittajalla laulettavuus yhdistyi tekstilajiin: laulettavaksi soveltumaton käännös on tehty kuin teksti olisi asiaproosaa eikä runoutta. Toisen sovittajan mukaan liian kapean kirjaimellinen kääntäminen johtaa ei-laulettavuuteen, kun tekstin todellinen merkitys katoaa. Kolmas ei-laulettavan tekstin luonnehdinta jää melko lailla kehämääritelmäksi: "Jos musiikkia ei voi sovittaa siihen [käännöstekstiin] luonnolliselta kuulostavalla tavalla, silloin se ei kuulosta hyvältä." Laulettavuuden käsitteen alle voitaneen lukea myös toteamus, että käännöksen pitää sopia

znamennilaulun rytmiin. Hieman enemmän konkretiaa tarjosi haastateltava, joka ei uskonut laulettavan käännöksen syntyvän muuten kuin siten, että käännöstekstiä lauletaan samalla, kun käännöstä tehdään.³⁶

Yksi vastaaja mainitsi esimerkkejä siitä, millainen teksti on kuultuna ymmärrettävä. Suoran lainauksen yhteydessä hän arvosti johtolauseen käyttöä (esim. ”hän sanoi”) ja piti myös sanan ”oi” käyttöä puhuttelun yhteydessä selventävänä, jos kohdekielessä ei ole puhuttelusta kertovaa vokatiivi-sijamuotoa. Näin kuulijan on haastateltavan mukaan helpompi tunnistaa esimerkiksi hymnografiassa esiintyvät kertojaäänien siirtymät.

Muutama haastateltava totesi, että musiikin sovittamista käännöstekstiin helpottaa, jos tekstin rakenne on mahdollisimman samanlainen lähdekielisen veisun tekstin kanssa, eli säkeiden määrä, säkeiden ja sanojen järjestys ja tavujen määrä vastaavat hyvin lähdekieltä. Erään mielestä tekstin rakenteen muuttaminen ilman pakottavaa tarvetta kertoo siitä, ettei kääntäjä ole ajatellut tekstiä laulettavaksi. Muita mainittuja laulukäyttöön ja sovitettavuuteen liittyviä ominaisuuksia olivat sanojen pituus ja vokaalien laatu. Kääntäjän tulisi erään haastateltavan mukaan mahdollisuuksien mukaan välttää pitkiä sanoja ja tiettyjä vokaaleja, kuten suomen ä:tä tai ö:tä, koska näitä ei ole miellyttävää sijoittaa pitkäkestoisille sävelkuluille.³⁷

Käännösten musiikilliset kriteerit lisäävät entisestään kääntäjän tehtävän vaativuutta. Käännöksen pitää olla virheetön sekä myös kaunis, runollinen ja kohdekielen ominaisuudet huomioiva, mutta laulun sovittajan, ja kenties yhtä lailla myös säveltäjän ja laulajan, mielestä käännöksen tulee lisäksi olla helposti puettavissa musiikilliseen muotoon. Haastatellut sovittajat antavat pieniä viitteitä siihen, miten tämä käytännössä tapahtuu. He ovat melko samaa mieltä kuin aihetta lyhyesti kirjallisesti pohtineet,³⁸ lisänä kenties huomion kiinnittäminen liian suorasanaiseen ja kirjaimelliseen kääntämiseen. Hyvän laulu- ja sovituskäyttöön sopivan käännöksen laatiminen lienee kuitenkin monen mielestä intuitiivinen prosessi, joka vaatii samankaltaista vaikeasti määriteltävää kielellis-musiikillista tajua tai kykyä kuin itse musiikin sovittaminenkin.

Sovittamisen vaikeudet

Vaikeudet sovittamistyössä liittyivät suurimmaksi osaksi juuri kieliin ja teksteihin, ja vastaukset olivat monilla haastateltavilla varsin yhtenevät. Eniten

harmaita hiuksia tuottivat odotetusti lähde- ja kohdekielen väliset erot (14 henkilöä, 87,5 %): tekstisäkeiden pituuserot, sanojen erilainen järjestys säkeissä ja veisuissa sekä säkeiden erilaiset painorakenteet eli painollisten ja painottomien tavujen paikat. Sanojen ja ilmausten erilainen järjestys ja paikka säkeen tai veisun sisällä johtui useimmiten kohdekielen erilaisesta lauserakenteesta, mutta muutamat haastateltavat totesivat, että tekstien kääntämisessä voitaisiin kiinnittää enemmän huomiota asiaan, sillä usein ratkaisu olisi löydettävissä kielenmukaisuudesta tinkimättä. Esimerkiksi ylimääräisen, selittävän sanan lisääminen käännökseen vaikeuttaa sovittamista, koska se lisää säkeeseen tavuja. Tietyt kohdekielten ominaisuudet, kuten diftongien tai pitkien ilmausten määrä, syntaksin joustamattomuus tai suomen kielen sanan ensimmäisen tavun painollisuus, turhauttavat joitakuita.

Kahden haastateltavan mukaan alkuperäisen veisun notkeus tai soljuvuus kärsii väistämättä toiselle kielelle sovittamisessa, muun muassa siksi, että znamennilaulun tekstin ja melodian yhteys on niin kiinteä ja taitavasti muotoutunut, että toiselle kielelle sovittaminen on vaikeaa ja siinä menetetään paljon:

On aika suuri periksianto jos tyydytään nauttimaan melodian kulusta ja sovitetaan siihen mukavasti sanat. Omassa tapauksessani se on näin, koska muuta ratkaisua en ole löytänyt. [- -] Mutta säännöstä on poikettu, ja se tekee olemattomaksi koko znamenni-idean. [- -] Olen todella sitä mieltä, että slaavinkielistä tekstiä on erittäin vaikea sovittaa. Notkeus kärsii ja viehätys vähenee huomattavasti. Kai se riippuu kielestä, mihin sovitetaan. - [kieli] on vaikea ja täynnä pitkiä ilmaisuja.

Tämä ei kuitenkaan estänyt näitä haastateltavia sovittamasta, ja etenkin toinen pyrki aktiivisesti parempiin sovituksiin.

Kielet ja käännökset olivat myös eräs haastatteluihmissa ilmi tulleista voimakkaita mielipiteitä ja tunteita herättäneistä aiheista. Lähde- ja kohdekielen välisten suurten erojen ja heikkojen tai liian monien käännösten aiheuttaman tuskastumisen lisäksi myös jumalanpalveluksissa käytettävän kielen ymmärtämisen tärkeys oli esillä. Kielen ymmärtäminen nähtiin yhteytenä ihmisen mieleen ja opettamisen välineenä. ”Uskon todella, että jos sitä [znamennilaulua] ei soviteta muille kielille, se voitaisiin yhtä hyvin lähettää museoihin, koska sillä on lyhyt elinaika slaaviksi – maissa/ kansoilla, jotka eivät ole venäjänkielisiä.”

Kohdekielen luonnollisuus hyvän sovituksen kriteerinä

Kohdekielen ominaisuudet olivat haastateltaville hyvin tärkeitä, kun he pohtivat sovittamisen prioriteettejaan ja sovituksen arviointikriteerejä. Sovituksen kielenmukaisuus, kielen luonnollisuus tai tekstin ymmärrettävyys mainittiin eri sanamuodoilla useammin (13 henkilöä, 81,3 %) kuin mikään muu sovittamisen peruseräite tai hyvän sovituksen ominaisuusryhmä, kuten veisun melodian säilyminen, sovituksen sujuvuus ja laulettavuus tai znamennilaulun ominaispiirteiden säilyminen. Kohdekielen ominaisuuksien kunnioitus oli myös toinen kahdesta piirteestä, jotka yhdistivät kaikkia haastateltavia sovitusten menetelmästä riippumatta.³⁹

Haastattelujen tulokset

Sovituksen kohdekieli ja sovitettavan veisun käännosteksti ovat keskeinen osa kirkkolaulun sovittajan työtä, ja ne ovat läsnä sovitustilanteissa kaikissa vaiheissa. Veisuja tietyille kielelle sovitettava tutustuu pian kohdekielensä ominaisuuksiin ja etenkin sen eroavaisuuksiin käytetyn lähdekielen kanssa. Erot esimerkiksi morfologiassa (sanojen pituus, tavujen määrä), syntaksissa (sanajärjestys ja sen joustavuus) ja fonologiassa (erilaatuiset vokaalit, diftongit, konsonanttiyhdytymät, tavujen kesto, sana- ja lausepaino) vaikuttavat kaikki sovittajan tehtävään. Haastatellut znamennilaulun sovittajat tunsivat oman kohdekielensä haasteet ja olivat löytäneet kukin omanlaisiaan tapoja ratkaista niitä. Yleisimmät kaikille yhteiset haasteet liittyivät eripituisiin tekstisäkeisiin, erilaiseen painottomien ja painollisten tavujen järjestykseen säkeessä sekä sanojen ja säkeiden erilaiseen järjestykseen kuin lähdekielisessä tekstissä. Osin ongelmat olivat kielikohtaisia, esimerkiksi suomessa ja virossa sanat ja säkeet ovat usein pidempiä kuin kirkkoslaavissa, englannissa taas lyhyempiä. Myös äänneisiin ja sanapainoihin liittyvät haasteet olivat usein tyypillisiä tietyille kielelle.

Muutaman haastateltavan esiin tuomat käännostekstien tuottamat lisähaasteet liittyivät etenkin tilanteisiin, jossa sovittaja koki käännoksessa tehdyn tarpeettomia muutoksia, esimerkiksi sanajärjestyksen tai säkeiden järjestyksen muutoksia tai ylimääräisen, selittävän sanan lisäyksiä. Toinen ongelma olivat käännosvirheet, joille sovittaja ei aina voinut tehdä mitään. Englannin kielelle sovitettavat pystyivät joissain tapauksissa ratkaisemaan

käännösten aiheuttamia ongelmia vaikuttamalla käännöksen valintaan tai laatimalla uusia käännöksiä. Muille kielille sovittavilla vaihtoehdot olivat vähäisemmät, pääsääntöisesti he käyttivät ainoaa tai vakiintuneinta käännöstä siihen muutoksia tekemättä.

Vaikka kohdekielen ominaisuudet olivat lähes kaikille haastatelluille ensisijaisen tärkeitä, he pitivät myös znamennilauluperinteen musiikillisia ominaisuuksia määräävinä. Monet pitivät hyvinkin tiukasti kiinni erilaisista lauluperinteen musiikillisista ominaispiirteistä, mutta jotkut antoivat itselleen enemmän vapautta muuttaa musiikkia tekstin ehdoilla.⁴⁰ Sovittajien haastattelujen antamat vastaukset kysymykseen kielten roolista sovittamistyössä ovat suureksi osaksi odotettuja. Mitä enemmän kohdekieli poikkeaa lähdekielestä etenkin tekstisäkeiden tavumäärien suhteen, sitä haastavamaksi sovittajat kokevat lauluperinteen ja kohdekielen ominaispiirteiden kunnioittamisen yhtä aikaa. Toistuvat ongelmat herättivät monissa sovittajissa turhautumisen tunteita, mutta useat olivat myös toiveikkaita erikielisen znamennilaulun ilmaisumahdollisuuksien suhteen. Tätä optimismia ilmaisivat etenkin sovittajat, joiden sovitusmenetelmä sallii enemmän melodiaan tehtäviä muutoksia.

Monet haastattelujen tulokset pätevät myös muunlaisen kirkkolaulun kuin znamennilaulun sovittamiseen. Merkittävä osa haastatelluista sovittajista ei ottanut erityisesti huomioon znamennilaulun melodiaformuloita vaan sovitti menetelmillä, jollaisia voisi käyttää myös esimerkiksi muun venäläisen kirkkolaulun tai sävellettyjen veisujen sovittamiseen. Näin myös sovittamisen ongelmat ja niiden ratkaisut ovat samankaltaisia. Toisaalta myös melodiaformuloita ja sävel–tavu-suhdetta huomioivat sovittajat kertoivat osin hyvin samanlaisista haasteista kohdekielen ja käännösten suhteen.

Pohdintaa

Käännökset laulukäyttöön

Ortodoksisen kirkon jumalanpalvelusteksteistä hyvin suuri osa on tarkoitettu laulettaviksi ainakin joskus, ja on luonnollista, että kirkkolaulun ammattilaisilla ja asiantuntijoilla on teksteistä paljon mielipiteitä. Useiden haastateltujen znamennilaulun sovittajien esittämää näkemystä siitä, että laulettavien teks-

tien käännöksiä tulee arvioida paitsi kirjallisten myös musiikillisten kriteerien avulla, voidaan pitää perusteltuna. Tämä tarkoittaa sitä, että tekstien kääntäjän tai jonkun käännösryhmän jäsenen tulisi olla paitsi lähde- ja kohdekielen myös kirkkolaulun asiantuntija.

Käännöksiä tehtäessä voidaan todennäköisesti usein vaikuttaa jonkin verran tavumäärään ja sanajärjestykseen, vaikka käännöksen ymmärrettävyys, sujuvuus ja kielenmukaisuus pidettäisiinkin ensisijaisina. Eri kirkkolauluperinteistä sovitettaessa sovitusten lähdekieli kuitenkin vaihtelee, ja esimerkiksi kirkkoslaavin- tai georgiankieliset tekstit poikkeavat tavumäärän ja sanajärjestyksen suhteen kreikankielisistä, joista taas useimmat sovittajan kohdekieliset tekstit on käännetty. Jos sovitettava lauluperinne on muotoutunut käännöskielelle, kääntäjä joutuu miettimään, pyrkiikö hän käännöksessään jäljittelemään alkukielisen vai esimerkiksi kirkkoslaavin kielelle tehdyn käännöstekstin ominaisuuksia. Jos käännöstä tehtäessä ajatellaan aina jotain tiettyä laulutyyliä tai jopa tiettyä melodiaa,⁴¹ saadaan todennäköisesti useita toisistaan eroavia käännöksiä veisun erityylisten melodioiden laulamista varten.

Sitä, kuinka tarkoituksenmukaista toisistaan poikkeavien käännösten olemassaolo samalla kielellä on, voidaan toki pohtia. Esimerkiksi käännösten suhteen verrattain yhtenäisessä Suomessa monet käytännön sovitustyöt tekevät saattaisivat toivottaa tervetulleeksi jonkinasteisen vapauden muokata käännöksiä tarpeen tullen. Toisenlainen tilanne voidaan nähdä englantia liturgisena kielenä käyttävässä maailmassa, jossa käännösvaihtoehtoja on lukuisia ja uusien käyttöönotto on kirkkolaulun sovittamisessakin vapaampaa mutta käännösten paremmuudesta kiistellään jatkuvasti ja eri toimijoiden välinen yhteistyö on hankalaa.⁴²

Kielten vaikutus lauluperinteeseen

Sovittamisessa on sitä enemmän haasteita, mitä enemmän kohdekielen rakenne poikkeaa lähdekielestä. Esimerkiksi slaavilaisiin kieliin kuuluvalla ukrainan kielelle alun perin kirkkoslaavinkielistä laulua sovitettaessa tarvitaan vähemmän muutoksia melodiaan kuin sovitettaessa suomen kielelle, joka kuuluu eri kielikuntaan kuin kirkkoslaavi ja monet muut sovittamisen lähdekielistä.⁴³ Kielten erot voivat olla niin suuria, että riippumatta sovittajien taidoista tai sovitusmenetelmistä tietyn kirkkolauluperinteen mukaiset veisut

voivat kuulostaa eri kielillä laulettuina erilaisilta. Suomen kielen sanan ensimmäiselle tavulle sijoittuva paino ja siitä seuraava tekstisäkeiden valtaosan alkaminen painollisella tavulla voi johtaa esimerkiksi znamennilaulun suomenkielisen tyylin syntyyn. Sama pätee ranskan kieleen, jossa painot sijoittuvat usein sanan tai fraasin loppuun. Nämä erikieliset tyyliä voivat kuulostaa erikoisilta kirkkoslaavinkieliseen znamennilauluun tottuneelle.⁴⁴ Toinen suomelle ja monille muillekin kielille tyypillinen piirre on se, että painollinen tavu voi olla kestoaltaan lyhyt, ja sen pidentäminen voi muuttaa sanan merkitystä. Tällöin muut painollisuuden havaitsemiseen vaikuttavat melodiset ja rytmiset tekijät kuin sävelen kesto nousevat musiikissa tärkeämmiksi.

Kielellisten tyylien syntyä on pohdittu myös muiden lauluperinteiden, kuten bysanttilaisen laulun, sovittamisen yhteydessä. Tähän tyyliin saattaa vaikuttaa paitsi kielen painorakenteen takia suppeampi käytettävissä oleva melodiaformulavalikoima⁴⁵ myös bysanttilaisten asteikkojen viritys, joka on monille länsimaiseen tonaaliseen musiikkiin tottuneille vaikea oppia laulamaan.⁴⁶ Jotkut pitävät kielellisten laulutyylien syntyä luonnollisena eivätkä lainkaan epätoivottuna asiana. Melodiset ja tyyllilliset mallit voidaan jostakin tietystä lauluperinteestä, mutta nämä ja laulussa käytetyt kielet vaikuttavat väistämättä toisiinsa ja synnyttävät uudenlaisia perinteitä.⁴⁷

Erilaisten kielellisten tyylien synty on kenties osa kirkkolauluperinteiden elävyyttä. Sen ei kuitenkaan tarvitse olla sovittamisen tavoite, eikä tätä tule nähdä valtuutuksena sovittaa kirkkolaulua pelkästään kielen ehdoilla. Sovittajan tulee hallita syvällisesti lauluperinteiden erityispiirteet, jotta ne tulevat esille myös laulun erikielissä asuissa. Kirkkolauluperinteiden erilaiset kielellisen ilmaisun tavat muotoutuvat pitkän ajan kuluessa ja niitä käytössä koeteltaessa sukupolvien aikana.

Viitteet

- 1 Esim. *Olkinuora* 2011, 133, ks. myös *Seppälä* 2013, 125. Kirkkoslaavinkielisen lauluperinteiden kehityksestä Kiovan Rus'issa ks. esim. *Gardner* 2000b, 10, 12–13, 19, 27–28, 37–39, 114; *Bražnikov* 2002, 23–26; serbialaisesta lauluperinteestä ks. esim. *Peno* 2012, 167, 171–173, 175; romaniankielisestä laulusta esim. *Gheorghiuță* 2009, 66–72, 94–97.
- 2 *Olkinuora* 2011, 134; *Ealy* 2015, 381–382, 386.
- 3 *Gardner* 1980, 22–23, 65–66; *Seppälä* 2006, 13, 15. Ks. myös *Galadza* 2010, 99.
- 4 Ks. esim. *Gardner* 2000a, 105–107; *Resanović* 2005, ii–iii; *Vesin* 2005, (1)–(2); *Morosan* 2006a; *Boyer* 2007; *Kyriil* 2007; *Olkinuora* 2011; *Ealy* 2015; *Sander* 2017, 35–36.

- 5 Znamennilauluperinne oli yleisessä käytössä Kiovan Rus'issa ja Venäjällä n. 1000–1700-luvuilla. Gardner 2000b, 55, 179, 251–252; Bražnikov 2002, 46. Tämän jälkeen lauluperinnettä ovat säilyttäneet ns. vanhauskoisten (старообрядцы, староверы) yhteisöt eri puolilla maailmaa. Simmons 2009, 177–178; Borovova 2010, 182. Termillä ”znamennilaulu” (знаменное пение) viitataan tässä tutkimuksessa znamenni- tai stolp-sävelmistöön (знаменный распев, столповой распев) ja sen veisuihin. Adjektiivista знаменный, знаменное, знаменная käytetään vain yhtä, suomalaistettua muotoa znamenni-, kuten ovat tehneet mm. Nykänen (2000, 1, 6) ja Takala-Roszczenko (2005, 17). Samoin on tehty englannin kielessä, jossa sana kirjoitetaan muodossa Znamenny.
- 6 Ks. esim. Vesin 2005, (1); Seppälä 2006, 15; Peno 2012, 176; Virolainen 2013, 7. Vrt. Uspenskij 1992, 146–147; Grigor'ev 2001, 8–9. Jälkimmäisten esittämän näkemyksen mukaan jumalanpalveluksissa laululla kommunikoidaan ensisijaisesti Jumalan, ei palveluksiin osallistuvan kirkkokansan kanssa. Näin voidaan heidän mukaansa perustella homonisten jumalanpalvelustekstien, eli 1400–1600-luvuilla käytettyjen kirkkoslaavinkielisten tekstien, jotka poikkesivat puhutusta kielestä ja joiden ymmärtäminen oli siksi vaikeaa, käyttöä. Tällaisen näkemyksen mukaan kirkkolaulun musiikillinen elementti voi vanhana ja muuttumattomana perinteenä nousta tekstin ymmärrettävyyden edelle.
- 7 Kohdekieli on kieli, jolle sovitus tehdään. Lähdekieli on kieli, jolla sovituksen lähteenä olevan veisun teksti on. Ortodoksisen kirkkolaulun tapauksessa sovitamisen lähdekieli on usein (mutta ei suinkaan aina) kreikka tai kirkkoslaavi.
- 8 Morosan 2006a, (1). Ks. myös Ealy 2015, 382–383.
- 9 Siitä, voidaanko kirkkoveisujen sovituksissa koskaan ottaa täydellisesti huomioon kohdekielen ominaisuuksia, esiintyy eri mielipiteitä. Erityisesti 1900-luvun alusta lähtien uusia kirkkomusiikkisävellyksiä on tehty suoraan säveltäjän omankielisiin kirkkoveisuteksteihin. Erialaisten kansallisten pyrkimysten lisäksi merkittävänä syynä sävellystyöhön lienee se, että kielen ominaisuuksien ja musiikin sidoksen voidaan kokea olevan tiiviimpi sävellyksissä kuin toisenkielisten veisujen sovituksissa. Näin ajattelevat mm. Nykänen (2000, 80) sekä Sander (2017, 37). Ks. myös Gardner (2000a, 106); Morosan 2006a, (2); 2006b, (5); Virolainen 2013, 14–15. Mm. kuoronjohtaja Vladimir Gorbik (Belonick 2012), Vesin (2005, (4)–(5)) ja Chater (2007, 57–58) taas uskovat sovitamisen mahdollisuuksiin kielen ehdoilla, jos sovitajalla on vapautta muokata musiikkia, jolloin sovituksen voidaan nähdä olevan jossain suhteessa jopa uusi sävellys.
- 10 Ks. esim. Concerning Adaptation 2010, ix.
- 11 Ks. esim. Kirkinen 1994, 11–12; Chater 2007, 53.
- 12 Monissa kirkkolauluperinteissä yhdellä tavulla laulettavien sävelten määrä kytkeytyy veisutyyppiin ja veisun paikkaan tai funktioon jumalanpalveluksessa. Mahrt 2006; Olkinuora & Seppälä 2007, 93–94; Simmons 2009, 184, 186–187.
- 13 Painollisia tai korostettuja säveliä on tutkittu paljon kognitiivisessa musiikkitieteessä. Säännöllisellä ryhmittelyllä korostetut sävelet, kuten tahdin ensimmäiset sävelet, koetaan usein painollisiksi, mutta myös mm. kuulijan

- huomion vangitsevien elementtien, kuten intervallihyppyjen, melodian suunnan muutosten tai pidempikestoisten sävelten on havaittu vaikuttavan painollisuuden kokemukseen. *Huron & Royal* 1996, 489–491, 510–511; *Lerdahl* 2001, 8–10. Puheessa painot tunnistetaan eri kielissä usein mm. tavun keston, korkeamman äänen tai äänenkorkeuden nousun avulla. Ks. esim. *Lehtonen* 1970, 151–152; *Fant et al.* 1991, 381–383. On huomattava, ettei painollisten sävelten tunnistus ole aina yksiselitteistä, vaan eri ihmiset voivat tulkita ne eri tavoin. Esim. *Ealy* (2015, 383–384) mainitsee erään stikiirasäkeen, jota on sovitettu englanniksi painon suhteen vaihtelevasti.
- 14 Painollisten tavujen sijoittelu musiikillisten painojen suhteen nousee usein esiin keskusteluissa sovitusten onnistuneisuudesta. Ks. esim. *Morosan* 2006b, (2)–(3); *Concerning Adaptation* 2010, xx; *Virolainen* 2013, 12; *Sander* 2017, 37. Tietyissä kirkkolaulutyyleissä, kuten gregoriaanisessa laulussa ja znamennilaulun vanhemmissa redaktioissa, tekstin ja melodian painot eivät kuitenkaan usein vastaa toisiaan. *Huron & Royal* 1996, 509; *Škol'nik* 1996, 174. Ks. myös *Olkinuora* 2009, 149. Mm. mitallisessa runoudessa koronpolku tai inversio eli painollisen tavun asettaminen heikkoon asemaan on usein tietoisesti käytetty keino. Ks. esim. *Leino* 1982, 179–180, 187–189; *Lerdahl & Halle* 1991, 37–38, 40–41.
- 15 *Morosan* 2006a, (3)–(18).
- 16 Ks. esim. *Morosan* 2006b, (2)–(5); *Belonick* 2012.
- 17 Ks. esim. *Stathis* 2006, 8–9.
- 18 Tai säveltämisessä. Melodiaformuloiden avulla voidaan säveltää veisuja niin kreikan kuin mille tahansa muullekin kielelle. Erityisesti jos sovittaja ei käytä mallinaan kreikankielistä veisua, jota muistuttavan melodian hän pyrkii luomaan, työtä voidaan oikeammin kutsua säveltämiseksi. Ks. esim. *Olkinuora* 2009, 149.
- 19 *Stathis* 2006, 7–10; *Byzantine Music Formulae* 2010.
- 20 Ks. esim. *Moisil* 2006, 152–154; *Concerning Adaptation* 2010, xviii–xxiv. Arabiankielisestä laulusta ks. kuitenkin *Concerning Adaptation* 2010, xiv; *Olkinuora* 2011, 141.
- 21 Ks. esim. *Boyer* 2007, 570–572, 580–581; *Olkinuora* 2007, 563, 565; *Concerning Adaptation* 2010, ix–xii, xv–xvii, xix–xx, xxiv–xv.
- 22 *Suchy-Pilalis* 2015.
- 23 Ks. esim. *Nikolaidis* 1997; *Boyer* 2007, 582, 586–587; *Olkinuora* 2007, 566–567; *Concerning Adaptation* 2010, xii–xv, xvii–xviii.
- 24 *Kirkinen* (1994) pohtii sovittamista suomeksi tyylin kannalta mutta keskittyy enimmäkseen harmonisointiin. *Nykänen* (2000) analysoi znamennilaulun veisujen suomenkielisiä sovituksia ja vertaa niitä kirkkoslaavinkielisiin lähteisiin sekä (*Nykänen* 2007) pohtii znamennilaulun käyttöä ja sovituksia Suomessa. Arkkimandriitta *Kyril* (2007) toteaa lyhyesti näkemyksiään znamennilaulun englanniksi sovittamisesta, ja *Takala-Roszczenko* (2008) käsittelee znamennilaulun suomen kielelle sovittamisen haasteita ja mahdollisia ratkaisuja. *Morosan* (2014) esittelee *popevkojen* eli melodiasäkeiden muunteluun ja vaihdettavuuteen pohjautuvaa sovitusten menetelmäänsä sekä (*Morosan* 2017) tähän liittyvää sähköisen popevkatietokannan kokoamisprojektiaan. Omassa tutkimuksessani (*Lukkala*

2017, ks. myös *Lukkala* 2015) analysoin znamennilaulun sovituksia eri kielille tiettyjen lauluperinteen ominaisuuksien kannalta ja haastattelin znamennilaulun sovittajia heidän menetelmistään. Julkaistujen kokemusten ja näkemysten lisäksi olen huomionnut sähköpostikeskusteluni znamennilaulua englanniksi sovittaneen musiikkieteilijä Nikita Simmonsin kanssa (*Simmons* 2013) sekä keskusteluni kirkkoslaavinkielisen znamennilaulun tuntijoiden, Pietarin konservatorion professori Al'bina *Kručinina* (2014) sekä kuoronjohtaja ja säveltäjä Irina *Boldyševan* (2014), joka on myös mm. sovittanut bysanttilaista laulua kirkkoslaavin kielelle, kanssa.

- 25 Ankarimmin melodian säilyttäisi ja vain resitatiivisia säveliä lisäksi *Kručinina* (2014). Melodian säilyttämissyrykimystä tärkeänä pitävät mutta siitä poikkeamisen tarpeen tunnustavat *Kirkinen* (1994, 11–12), *Kyriil* (2007, 4) ja *Takala-Roszczenko* (2008). *Nykänen* (2007, 81) pitää melodian säilyttämistä hankalana kielellisten erojen takia. *Kyriil* (2007, 4) ja *Morosan* (2014) toteavat tekstin olevan sovittamisen lähtökohta ja musiikin mukautuvan siihen, joskus huomattavinkin muutoksin. *Kirkinen* (1994, 12) ja *Takala-Roszczenko* (2008) pelkäävät resitatiivin lisäämisen säkeisiin tuovan melodiaan liikaa monotonisuutta. *Kyriil* (2007, 4), *Simmons* (2013) ja *Morosan* (2014) pitävät sävelten ja tavujen suhdetta säilytettävänä piirteenä, ja myös *Takala-Roszczenko* (2008) ja *Boldyševa* (2014) mainitsevat asian, kun taas *Kručinina* (2014) on valmis jakamaan neumin kahdeksi neumiksi ja siten kahdelle tavulle. Neumikirjoituksen käyttämistä ainakin jossain vaiheessa sovitustyötä puoltavat *Takala-Roszczenko* (2008), *Simmons* (2013), *Boldyševa* (2014) ja *Morosan* (2014). Melodiasäkeiden olemassa olevia variantteja hyödyntäisivät kohdekieleiseen tekstiin sovitamisessa *Simmons* (2013) ja *Boldyševa* (2014), ja *Boldyševa* (2014) ja *Morosan* (2014; 2017) ovat valmiita tarvittaessa myös vaihtamaan melodiasäkeitä toisiin znamennilauluperinteessä olemassa oleviin säkeisiin.
- 26 *Kyriilin* (2007, 4) ajatuksessa melodioiden asettumisesta painollisten ja painottomien tavujen muodostamiin kuvioihin tietyllä tavalla voidaan nähdä yhtymäkohtia tiettyihin znamennilaulun melodioiden analyysihin (esim. *Karastoānov* 1986, 44–46; *Popov* 2001, 133–138), joiden tulokset eivät kuitenkaan ole yleistettävissä kaikkeen znamennilauluun. Neumikirjoitusta käyttävä *Takala-Roszczenko* (2008) huomioi sovittaessaan neumien painollisuuden. *Boldyševan* (2014) ja *Morosanin* (2014; 2017, 141–142) melodiasäkeitä yhdistelevässä sovittamisessa valitaan melodiasäe tekstin painoihin sopivaksi. *Takala-Roszczenko* (2008) huomauttaa, että tavujen painollisuus ei suomen kielessä vaikuta sanan merkitykseen toisin kuin tavujen kesto, joka tulee ottaa huomioon pitkiä melismoja, kuten *fitoja* sovitettaessa.
- 27 *Kyriil* 2008; *Morosan* 2014. *Morosan* mainitsee erityisesti fitat, erityisillä neumeilla merkityt melismaattiset melodiajaksot. *Nykänen* (2000, 77–80, 82–83) näkee melodia-aiheiden siirtämisen tiettyjen tekstin osien kohdalle jossain määrin perusteltuna. *Takala-Roszczenko* (2008) säilyttäisi mielellään jopa samat neumit samojen sanojen kohdalla, koska neumien sijoittelu ei ole satunnaista. *Nykänen* (2007, 81) pitää tällaista useimmiten epärealistisena. *Kručinina* (2014) ei muuttaisi melodiakulkujen järjestystä, mutta toisaalta sanoo tekstikäännöksen olevan

- ihannetapauksessa säe- ja sanajärjestykseltään samanlainen kuin lähdeteksti, jolloin tekstin ja musiikin suhde pysyisi oikeana.
- 28 Tutkimus keskittyi tekstin ja melodian suhteeseen, ja haastatteluun valikoitiin siksi henkilöitä, jotka sovitivat yksiaänistä melodiaa kohdekieliseen tekstiin. Lähdekielisten valmiiden harmonisointien sovittaminen toiselle kielelle rajautui siis tutkimuksen ulkopuolelle. Sitä, käytettiinkö sovitusta lopulta yksiaänisenä vai harmonisoituna, tutkimus ei kuitenkaan koskenut.
- 29 Osuudet on laskettu aina niiden haastateltavien määrästä, jotka ovat vastanneet kysymykseen tai kertoneet kyseisen tiedon jossain vaiheessa haastattelua. Esimerkiksi tähän kysymykseen vastasi tai vastaavat tiedot muussa yhteydessä kertoi 16 haastateltavaa. Jos haastateltava ei antanut kysymykseen minkäänlaista vastausta, häntä ei laskettu mukaan vastaajien kokonaismäärään, mutta jos hän vastasi, ettei osaa sanoa, hänet on laskettu vastaajien kokonaismäärään.
- 30 Kaikki haastattelukysymykset olivat avoimia, ja vastausten luokittelut (esim. kirkkoslaavin ymmärtäminen hyvin tai melko hyvin, jonkin verran, hyvin vähän tai ei ollenkaan) ovat minun tekemiäni.
- 31 Luokittelu on tässä tehty sen mukaan, kuinka paljon haastateltavat kertoivat ymmärtävänsä kirkkoslaavia käytännön sovitustilanteessa eli kaikkien mahdollisesti käyttämiensä apuvälineiden, olemassa olevien käännostekstien, sanakirjojen ym. avulla.
- 32 He kuitenkin ilmeisesti ymmärsivät lähdekielen osaamisen hyödyn, sillä heidän mielestään kirkkoslaavin ymmärtäminen olisi ihanteellinen taito znamennilaulun soveltajalle. He eivät kenties pitäneet oman lähdekielen ymmärryksensä lisäämistä apuvälineiden avulla joko vaivan arvoisena tai ollenkaan mahdollisena.
- 33 Tämä liittyy siihen aineistosta havaittuun, ei kovinkaan yllättävään tendenssiin, että niitä taitoja, joita haastateltavalla itsellään ei ollut, ei pidetty välttämättöminä taitoina mutta saatettiin mainita ihanteellisina, kun taas niitä taitoja, joita haastateltavalla oli, pidettiin todennäköisemmin välttämättöminä.
- 34 Tekstin *laulettavuus* on intuitiiviselta eikä kovin helposti määriteltävältä vaikuttava käsite. Tekstin ja kielen ominaisuudet, esimerkiksi käännoksen erilaiset sanavalinnat ja sanojen ja ilmausten järjestys sekä eri vokaalien sointi niitä äännettäessä voivat vaikuttaa siihen, kuinka helppoa ja sujuvaa musiikkia on sovittaa tekstiin, tekstiä on laulaa ja laulua kuunnella (*Gardner* 2000a, 105; *Chater* 2007, 65–66; *Kyryl* 2007, 1). Laulettavuuden voidaan nähdä olevan laulukäyttöön tarkoitettujen tekstikäännosten tärkeä kriteeri tarkkuuden ja ymmärrettävyyden ohella (*Gardner* 2000a, 105; *Kyryl* 2007, 1–2). Arkkimandriitti Kyriin mukaan on hyvin tärkeää, että liturgisten tekstien kääntäjät ottavat tekstien laulettavuuden huomioon käännoistyössään ja ajattelevat tekstin ymmärrettävyyttä laulamisen, ei vain paperilta lukemisen, kannalta. Paras vaihtoehto olisi hänen mukaansa tehdä käänno- ja sovitustyötä yhtä aikaa. Myös käytettävä musiikki voi vaikuttaa siihen, millainen käännosteksti on laulettavin vaihtoehto (*Kyryl* 2007, 1–2). Laulettavuus jää kuitenkin sen vähäisissä kirjallisissa maininnoissa melko subjektiiviseksi käsitteeksi. Monien kirkkolaulun soittajien voi olettaa tunnustavan, että tekstien

- välillä on sovitettavuus- ja laulettavuuseroja, mutta tämän kokemuksen sanallistaminen ja tarkempi määrittely saattaa olla hankalaa.
- 35 Yksi haastateltava ei osannut vastata tähän kysymykseen. Hänet on laskettu mukaan vastaajien kokonaismäärään.
- 36 Tähän viittaa myös arkkimandriitta Kyril, ks. viite 34 yllä.
- 37 Samoin sanoo ranskan kielen nasaalivokaaleista *Chater* (2007, 65–66).
- 38 Ks. viite 34 yllä.
- 39 Haastattelututkimuksen keskeinen tulos oli sovittajien jakautuminen kolmeen ryhmään sovitusmenetelmän perusteella (*Lukkala* 2017, 133–135). Toinen kaikkia haastateltuja yhdistävä tekijä oli sovituksen sujuvuuden, luontevuuden, helppouden tai laulettavuuden arvostus. Muista sovitamisessa tärkeistä periaatteista ja hyvän tai huonon sovituksen ominaisuuksista eri menetelmiä käyttävät haastateltavat olivat erimielisempiä.
- 40 Nämä sovittajien noudattamat säännöt vaihtelivat sovitusmenetelmästä riippuen. Toisille veisun melodia oli määräävä säilytettävä tekijä, toisille taas sävel–tavusuhteen ja melodiaformuloiden kaltaiset lauluperinteen konventiot. Se, kuinka tiukasti lauluperinteelle ominaiset musiikilliset tekijät säätelivät sovitusta, vaihteli paljon haastateltujen kesken. Ks. *Lukkala* 2017, 133–135.
- 41 Esim. bysanttilaisen laulun prosomoia-järjestelmän käyttö sellaisenaan vaatii metriset käännökset veisuista. Tästä on erilaisia kokemuksia eri kielissä. *Boyer* 2007, 573–574, 584; *Olkinuora* 2011, 137–142.
- 42 Ks. esim. *Barrett* 2017, 49. Kuitenkin esim. *Chater* (2007, 67–68) on sitä mieltä, että hyvä käännös on tärkeämpi kuin saman käännöksen käyttö koko jurisdiktiossa.
- 43 Ks. esim. *Lukkala* 2015, 51–52 (alaviite 336), 75. Suomi kuuluu uralilaiseen, slaavilaiset kielet, kreikka ja esimerkiksi englanti taas indoeurooppalaiseen kielikuntaan. *Anhava* 1998, 58.
- 44 *Simmons* 2010.
- 45 *Olkinuora* 2009, 149; 2011, 142.
- 46 *Takis* 2006, (2), (5).
- 47 *Gardner* 2000a, 106; *Vesin* 2005, (5); *Chater* 2007, 68.

Lähteet ja kirjallisuus

Haastattelut

Kuudentoista znamennilaulun eri kielille sovittajan haastattelut sähköpostitse 2014–2015. Tekijän hallussa.

Painamaton kirjallisuus

Nykänen, Petri

- 2000 Vanhat venäläiset znamenni-sävelmät Suomen ortodoksisessa kirkkolauluperinteessä. Kirkkomusiikin pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, humanistinen tiedekunta, ortodoksisen ja läntisen teologian laitos.

Takala-Roszczenko, Maria

- 2005 Näkökulmia slaavilaisen kirkkolaulun murrokseen. Suprašlin irmologion (1598–1601) kirkkolaulutraditionsa edustajana. Kirkkomusiikin pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, teologinen tiedekunta, ortodoksisen teologian laitos.
- 2008 К проблеме перевода церковнославянских песнопений знаменного роспева на финский язык. – Бражниковские чтения. Санкт-Петербург. Konferenssiesitelmä 14.4.2008.

Suulliset tiedonannot

Boldyševa, Irina

- 2014 Suullinen tiedonanto tekijälle 23.9.

Kručinina, Al'bina

- 2014 Suullinen tiedonanto tekijälle 20.9.

Sähköpostiviestit

Simmons, Nikita

- 2010 Re: Samoglasen melodies. – Sähköpostiviesti Maria Takala-Roszczenkolle 1.11.
- 2013 VS: Questions about adapting Znamenny. – Sähköpostiviesti tekijälle 24.6.

Suchy-Pilalis, Jessica

- 2015 Byzantine chant melodic formulae. – Sähköpostiviesti tekijälle 12.5.

Painetut nuotti- ja neumijulkaisut

[Grigor'ev] Григорьев, E.

- 2001 Пособие по изучению церковного пения и чтения. Издание 2-е, дополненное и переработанное. Рига: Рижская Гребенщиковская старообрядческая община. [<https://yadi.sk/d/DuR8n-ygUaajX>] Viitattu 1.2.2017.

Nikolaidis, Nikolaos

- 1997 Pyhän Johannes Krysostomoksen jumalallinen liturgia. Bysanttilaisen sävelmistön mukaisesti. Transkriptio ja selostava teksti H. Seppälä. Ortodoksisen teologian laitoksen julkaisuja N:o 21. Joensuun yliopisto.

Olkinuora, Jaakko & Seppälä, Hilikka

- 2007 Avain bysanttilaisen laulun maailmaan. Ortodoksisen teologian julkaisuja N:o 39. Joensuun yliopisto.

Painettu kirjallisuus

Anhava, Jaakko

- 1998 Maailman kielet ja kielikunnat. Gaudeamus. Tampere.

Barrett, Richard

- 2017 The Psalm 103 Project: A Collaborative Orthodox Composition in Progress. – Creating Liturgically: Hymnography and Music. Proceedings of the Sixth International Conference on Orthodox Church Music. University of Eastern Finland, Joensuu, Finland, 8–14 June 2015. Ed. by I. Moody & M. Takala-Roszczenko. Publications of the International Society for Orthodox Church Music № 7. Joensuu. 46–62.

Borovova, Žanna

- 2010 The liturgical singing culture of the Pomor'e Old Believers of the Baltic region. – Church, State and Nation in Orthodox Church Music. Proceedings of the Third International Conference on Orthodox Church Music. University of Joensuu, Finland, 8–14 June 2009. Ed. by I. Moody & M. Takala-Roszczenko. Article transl. by M. Takala-Roszczenko. Publications of the International Society for Orthodox Church Music № 3. Joensuu. 181–190.

[Bražnikov] Бражников, М.В.

- 2002 Русская певческая палеография. Министерство культуры Российской Федерации et al. Санкт-Петербург.

Chater, James

- 2007 Staying awake at the Wheel. Some thoughts on arranging and composing Orthodox church music. – The Traditions of Orthodox Church Music. Proceedings of the First International Conference on Orthodox Church Music. University of Joensuu, Finland, 13–19 June 2005. Ed. by I. Moody & M. Takala-Roszczenko. Publications of Orthodox Theology at the University of Joensuu № 38. University of Joensuu & The International Society for Orthodox Church Music. 51–69.

Ealy, Gregory

- 2015 Teaching and Tradition: Singing the Kievan and Bakhmetev Obikhods. – Church Music and Icons: Windows to Heaven. Proceedings of the Fifth International Conference on Orthodox Church Music. University of Eastern Finland, Joensuu, Finland, 3–9 June 2013. Ed. by I. Moody & M. Takala-Roszczenko. Publications of the International Society for Orthodox Church Music № 6. Joensuu. 370–386.

Fant, G. & Kruckenberg, A. & Nord, L.

- 1991 Stress patterns and rhythm in the reading of prose and poetry with analogies to music performance. – Music, Language, Speech and Brain. Ed. by J. Sundberg et al. Wenner-Gren International Symposium Series Volume 59. Macmillan Academic and Professional. Basingstoke. 380–407.

Galadza, Daniel

- 2010 Church Singing and Chant in Galicia, 1900-1944. An Historical and Theological Survey. – Church, State and Nation in Orthodox Church Music. Proceedings of the Third International Conference on Orthodox Church Music. University of Joensuu, Finland, 8–14 June 2009. Ed. by I. Moody & M. Takala-Roszczenko. Publications of the International Society for Orthodox Church Music № 3. Joensuu. 88–102.

Gardner, Johann von

- 1980 Russian Church Singing. Volume I. Orthodox Worship and Hymnography. Transl. by V. Morosan. St. Vladimir's Seminary Press. Crestwood.
- 2000a Luentoja venäläisestä kirkkolaulusta. Suom. H. Seppälä. Ortodoksisen teologian julkaisuja N:o 28. Joensuun yliopisto.
- 2000b Russian Church Singing. Volume II. History from the Origins to the Mid-Seventeenth Century. Transl. and ed. by V. Morosan. St. Vladimir's Seminary Press. Crestwood.

Gheorghijă, Nicolae

- 2009 Byzantine Chant in the Romanian Principalities during the Phanariot Period (1711–1821). – Composing and Chanting in the Orthodox Church. Proceedings of the Second International Conference on Orthodox Church Music. University of Joensuu, Finland, 4–10 June 2007. Ed. by I. Moody & M. Takala-Roszczenko. Publications of Orthodox Theology at the University of Joensuu № 40. Joensuu: The International Society for Orthodox Church Music & University of Joensuu. 65–97.

Huron, David & Royal, Matthew

- 1996 What is Melodic Accent? Converging Evidence from Musical Practice. – Music Perception, Vol. 13, No. 4. 489–516. [<http://www.musicog.ohio-state>].

edu/home/data/_uploaded/pdf/Music%20Perception/MP%2096S%20What%20is%20Melodic%20Accent%20-%20Converging%20Evidence%20from%20Musical%20Practice.pdf] Viitattu 1.2.2017.

[*Karastoyanov*] *Карастоянов, Б.*

1986 Мотивите в руския знаменен разпев. – Българско музикознание, 1/1986. София. 41–50.

Kirkinen, Heikki

1994 Znamennyi-sävelmien sovitus ja harmonisointi erityisesti tyylin kannalta. Musiikin suunta 1/1994. Toim. H. Seppälä. Suomen etnomusikologinen seura ry. Helsinki. 10–18.

Lehtonen, Jaakko

1970 Aspects of Quantity in Standard Finnish. *Studia philologica Jyväskyläensia* VI. Jyväskylän yliopisto.

Leino, Pentti

1982 Kieli, runo ja mitta. Suomen kielen metriikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 376.

Lerdahl, Fred

2001 *Tonal Pitch Space*. Oxford University Press.

Lerdahl, F. & Halle, J.

1991 Some lines of poetry viewed as music. – *Music, Language, Speech and Brain*. Ed. by J. Sundberg et al. *Wenner-Gren International Symposium Series Volume 59*. Macmillan Academic and Professional. Basingstoke. 34–47.

Lukkala, Tuuli

2017 Adapting Znamenny Chant to Other Languages – Conventions, Diversity, Experiences. – *Creating Liturgically: Hymnography and Music*. Proceedings of the Sixth International Conference on Orthodox Church Music. University of Eastern Finland, Joensuu, Finland, 8–14 June 2015. Ed. by I. Moody & M. Takala-Roszczenko. *Publications of the International Society for Orthodox Church Music* № 7. Joensuu. 122–138.

Moisil, Costin

2006 The Romanian Versions of Petros Lampadarios' Anastasimatarion. Observations Regarding the Principles of Music Adaptation. – *Cantus Planus*. Papers read at the 12th meeting of the IMS study group. Lillafüred/Hungary, 2004. Aug. 23–28. Ed. by László Dobszay. Institute for Musicology of the Hungarian Academy of Sciences. Budapest. [http://www.uni-regensburg.de/Fakultaeten/phil_Fak_I/Musikwissenschaft/cantus/CPvolumes/2004.pdf] Viitattu 1.2.2017.

Morosan, Vladimir

- 2017 A Collaborative Platform for the Creation of a Comprehensive Database of Znamenny Chantlets. – Creating Liturgically: Hymnography and Music. Proceedings of the Sixth International Conference on Orthodox Church Music. University of Eastern Finland, Joensuu, Finland, 8–14 June 2015. Ed. by I. Moody & M. Takala-Roszczenko. Publications of the International Society for Orthodox Church Music № 7. Joensuu. 139–161.

Nykänen, Petri

- 2007 Approaching old traditions of chant in the Finnish Orthodox Church. – The Traditions of Orthodox Church Music. Proceedings of the First International Conference on Orthodox Church Music. University of Joensuu, Finland, 13–19 June 2005. Ed. by I. Moody & M. Takala-Roszczenko. Publications of Orthodox Theology at the University of Joensuu № 38. University of Joensuu & The International Society for Orthodox Church Music. 75–83.

Olkinuora, Jaakko

- 2009 The Adaptation of Byzantine Chant into Finnish. – Composing and Chanting in the Orthodox Church. Proceedings of the Second International Conference on Orthodox Church Music. University of Joensuu, Finland, 4–10 June 2007. Ed. by I. Moody & M. Takala-Roszczenko. Publications of Orthodox Theology at the University of Joensuu № 40. Joensuu: The International Society for Orthodox Church Music & University of Joensuu. 142–152.
- 2011 Experiences In Adapting Post-Byzantine Chant Into Foreign Languages: Research And Praxis. – Музикологija (Musicology) 11. 133–146. [<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-9814/2011/1450-98141111133O.pdf>] Viitattu 1.2.2017.

Peno, Vesna

- 2012 Methodological contribution to the research of Serbian church chant in the context of Balkan vocal music. – Musical Practices in the Balkans: Ethnomusicological perspectives. Proceedings of the international conference held from November 23 to 25, 2011. Serbian Academy of Sciences and Arts, Academic Conferences Volume CXLII, Department of Fine Arts and Music Book 8. Institute of Musicology SASA. Belgrade. [<http://www.music.sanu.ac.rs/Dokumenta/2012MPBZbornik.pdf>] Viitattu 1.2.2017.

[Попов] Попов, А.Ю.

- 2001 Приёмы согласования музыкального и поэтического текста в древнерусской церковной музыке. – Музыкальное наследие России: истоки и традиции. Сборник статей молодых музыковедов кафедры Музыкальной этнографии и Древнерусского певческого искусства. Министерство культуры России & Санкт-Петербургская государственная консерватория им. Н.А. Римского-Корсакова. Санкт-Петербург. 132–147.

Sander, Kurt

- 2017 *Words Matter: Language Identity and the Orthodox Composer. – Creating Liturgically: Hymnography and Music.* Proceedings of the Sixth International Conference on Orthodox Church Music. University of Eastern Finland, Joensuu, Finland, 8–14 June 2015. Ed. by I. Moody & M. Takala-Roszczenko. Publications of the International Society for Orthodox Church Music № 7. Joensuu. 29–38.

Seppälä, Hilikka

- 2006 *Sanasta säveleen 2.* Ortodoksisen kirkkolaulun kysymyksiä. Joensuun yliopisto.
 2013 *Ortodoksisen kirkkolaulun ykseys ja moninaisuus ortodoksisen teologisen ajattelun näkökulmasta. – Ortodoksia 52.* Toim. piispa Arseni et al. Joensuu: Ortodoksisen Pappien Liitto & Itä-Suomen yliopiston filosofisen tiedekunnan ortodoksisen teologian koulutusohjelma. 117–130.

Simmons, Nikita

- 2009 *”Po Ustavu” – According to the Typicon. – Composing and Chanting in the Orthodox Church.* Proceedings of the Second International Conference on Orthodox Church Music. University of Joensuu, Finland, 4–10 June 2007. Ed. by I. Moody & M. Takala-Roszczenko. Publications of Orthodox Theology at the University of Joensuu № 40. The International Society for Orthodox Church Music & University of Joensuu. 175–189.

[Škol’nik] Школьник, Марина Генриховна

- 1996 *Проблемы реконструкции знаменного распева XII–XVII веков на материале византийского и древнерусского Ирмология.* Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. Московская государственная консерватория имени П.И. Чайковского.

[Uspenskij] Успенский, Б.

- 1992 *К вопросу о хомовом пении. – Музыкальная культура Средневековья.* Выпуск 2. Тезисы и доклады конференций. Центральный музей древнерусской культуры и искусства им. Андрея Рублева et al. Москва. 144–147.

Virolainen, Wilhelmiina

- 2013 *Suomenkielisen liturgian kehitys. – Ortodoksia 52.* Toim. piispa Arseni et al. Joensuu: Ortodoksisen pappien liitto & Itä-Suomen yliopiston filosofisen tiedekunnan ortodoksisen teologian koulutusohjelma. 7–21.

Sähköisesti julkaistu kirjallisuus

Belonick, Deborah (Malacky)

- 2012 *Interview with Vladimir Gorbik June 26, 2012. – St Vladimir’s Orthodox*

Theological Seminary. [<http://www.svots.edu/content/interview-vladimir-gorbik-june-26-2012>] Viitattu 1.2.2017.

Boyer, John Michael

2007 The Transcription, Adaptation and Composition of Traditional Byzantine Chant in the English Language. An American's Brief Look at the United States. – Proceedings of the 1st International Conference of the ASBMH. 570–587. [<http://www.asbmh.pitt.edu/page12/Boyer.pdf>] Viitattu 1.2.2017.

Byzantine Music Formulae

2010 Byzantine Music Formulae. – The Divine Music Project. St. Anthony's Greek Orthodox Monastery. [<http://www.stanthonyamonastery.org/music/Formula.html>] Viitattu 1.2.2017.

Concerning Adaptation

2010 Concerning Adaptation. – The Divine Music Project. St. Anthony's Greek Orthodox Monastery. [<http://www.stanthonyamonastery.org/music/Adaptation.pdf>] Viitattu 1.2.2017.

Kyril (Jenner), arkkimandriitta

2007 Words and Music. Thoughts on the singing of Orthodox liturgical texts in English to Russian chants. – The Messenger, Issue Number 4, November 2007. Ed. by bishop Basil of Amphipolis et al. The Episcopal Vicariate of Great Britain and Ireland. [http://www.mynachdy-sant-elias.org.uk/Words_and_Music.pdf] Viitattu 1.2.2017.

2008 Introduction. – Saint Elias Monastery. Russian Orthodox Chant in English. [<http://www.mynachdy-sant-elias.org.uk/Intro.htm>] Viitattu 1.2.2017.

Lukkala, Tuuli

2015 Znamennilaulun sovitukset kirkkoslaavin kieleltä muille kielille lauluperinteen ominaispiirteiden valossa. Kirkkomusiikin pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, filosofinen tiedekunta, teologian osasto. [<http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20151008>] Viitattu 1.2.2017.

Mahrt, William

2006 Gregorian Chant as a Paradigm of Sacred Music. – Sacred Music, Spring 2006, Volume 133, No. 1. 5–14. [http://media.musicasacra.com/publications/sacredmusic/133/1/1_1.html] Viitattu 1.2.2017.

Morosan, Vladimir

2006a Setting Liturgical Texts to Music. [<http://oca.org/PDF/Music/Chat/2006/10.17.06.texts.pdf>] Viitattu 1.2.2017.

2006b Setting Texts to Music. The Orthodox Church in America. Department of

Liturgical Music & Translations. Music Chatroom Transcript. October 17, 2006. [<http://oca.org/PDF/Music/Chat/2006/10.17.06.chat.pdf>] Viitattu 1.2.2017.

- 2014 A Methodology for Composing Chant in English Using Znamenny Models. – Pan-Orthodox Liturgical Music Symposium, "Orthodox Liturgical Music Composition: Fostering a Living Creative Tradition in the English-Speaking World". Northern Kentucky University, Cincinnati. Konferenssisitelmä 13.6.2014. [<https://www.youtube.com/watch?v=pE7ZPGau5wQ>] Viitattu 1.2.2017.

Olkinuora, Jaakko

- 2007 Byzantine church music in Finland: Exploring the past, envisaging the future. Part II: The Future. – Proceedings of the 1st International Conference of the ASBMH. 562–569. [<http://www.asbmh.pitt.edu/page12/Olkinuora.pdf>] Viitattu 1.2.2017.

Resanović, Nikola

- 2005 Preface. – Anthology of Serbian Chant (Notni Zbornik) with English Text. Volume I. Adaptation by Nikola Resanović. Serbian Orthodox Church in the USA & Canada, Central Church Liturgical Music Committee. i–v. [http://www.nikolareсанovic.com/I-01-Blessed_is_the_man.pdf] Viitattu 1.2.2017.

Stathis, Gregorios

- 2006 Prologue. – The Divine Music Project. St. Anthony's Greek Orthodox Monastery. [<http://www.stanthonyomonastery.org/music/Prologue.pdf>] Viitattu 1.2.2017.

Takis, Nancy

- 2006 English Text And Byzantine Chant: Some Problems And Issues. – Axion Estin Conference on Byzantine Chant. New Rochelle, NY. Konferenssisitelmä 21.1.2006. [<http://www.newbyz.org/conferencecomments.pdf>] Viitattu 1.2.2017.

Vesin, Milos M.

- 2005 Foreword. – Anthology of Serbian Chant (Notni Zbornik) with English Text. Volume I. Adaptation by Nikola Resanović. Serbian Orthodox Church in the USA & Canada, Central Church Liturgical Music Committee. [http://www.nikolareсанovic.com/I-01-Blessed_is_the_man.pdf] Viitattu 1.2.2017.

Summary

Tuuli Lukkala, *Languages and translations as a challenge in adapting church chant – experiences of adapters of Znamenny chant*

Languages and translations are always strongly present in the work of an adapter of Orthodox church music from one language to another. This study examines what kinds of challenges languages and translations create in adaptation work as experienced by interviewed adapters of Znamenny chant to different languages. The sixteen interviewees, who had made adaptations in four languages, used very differing adaptation methods but were relatively unanimous with regard to questions of language. They considered as crucial the characteristics of the target language of the adaptation, and the fluency and idiomaticity of the musical rendering of the text to be an important criterion for a good adaptation. The greatest challenges in adapting Znamenny chant were caused by linguistic differences between the source language and the target language. The most common ones were: different lengths of phrases, different word orders in phrases or orders of phrases in hymns, and different stress patterns of phrases. Sometimes the adapters felt that these differences were unnecessarily caused by the translation of the text. Most adapters could not make changes to the translations of hymnography they were using. Those adapting texts to English had more freedom in choosing the translation or modifying it to their needs than others had. Many interviewees agreed that in addition to being accurate, idiomatic and beautiful, translations of liturgical texts meant for singing should meet musical criteria such as being singable and understandable when sung. Some adapters felt that the connection between text and music is so close in Znamenny chant that much is lost when it is adapted to other languages. Others were more optimistic regarding the expressive ability of Znamenny chant in different languages. Regardless of the method of adaptation, hymns representing a certain chant tradition may sound different in different languages. This may give rise to different linguistic styles within the same chant tradition.